

лаёқатли ишлаб чиқаришларни ажратиш ва хусусийлаштиришни кўзда тутадиган реструктуризация дастурини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

- табиий монополия корхоналарининг ички бозордаги монополь ҳолатидан ишлаб чиқариладиган маҳсулот ва кўрсатиладиган хиз-

матларга асоссиз, сунъий равишда нархларни ошириш учун фойдаланишларига йўл қўймаслик мақсадида уларнинг фаолиятлари устидан қаттиқ назорат олиб бориш;

- табиий монополия субъектлари фаолиятини таҳлил қилиш ва уларни тартибга солиш услуги бўйича таклифларни тайёрлаш.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти 2019 йил 24 январдаги ПК-4126 сонли “Ўзбекистон Республикаси монополияга қарши курашиш қўмитаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги қарори. <https://lex.uz/ru/docs/4178984>

2. Ўзбекистон Республикасини 2030 йилга қадар ижтимоий-иқтисодий комплекс ривожлантириш концепцияси. 12788459.html

3. Яхшиева М.Т. Ҳозирги замон рақобат назарияси. Ўқув қўлланма. -Т.:ТДИУ 2019 й.

4. Экономическая теория: Учебник. – Изд. испр. и доп./ Под общ. ред. акад. В.И.Видяпина и др. – М.: ИНФРА-М, 2005, с.120; Шишкин А.Ф. Экономическая теория: Учебное пособие для вузов. 2-е изд. Кн.1. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1996, с.608

5. Х.Т.Азизов. Рақобат ҳуқуқи. Дарслик. Т.: ТДЮУ. 2016 й. 236 б

6. Ўзбекистон Республика Президенти 2020 йил 6 июлдаги ПФ-6019-сонли Фармони <https://lex.uz/docs/4887654>

7. А.Бурхонов. Рақобат муҳитини яхшилаш – ривожланишнинг муҳим омили. Халқ сўзи 2021 йил 7 май.

8. Ўзбекистон Республикаси Монополияга қарши курашиш қўмитасининг маълумотлари.

ЎЗБЕКИСТОНДА УРБАНИЗАЦИЯНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ: ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФ

Зокиров Сайидфозил Сайидакбарович –
иқтисодиёт фанлари номзоди, Прогнозлаштириш ва
макроиқтисодий тадқиқотлар институти гуруҳ раҳбари

Аннотация. Ушбу мақолада урбанизация жараёни, унинг ривожлантириш хусусиятлари бўйича изланишлар тадқиқ этилган. Шунингдек, урбанизация жараёнларини ривожлантиришни мамлакат хусусиятлари асосида очиб берилган ҳамда мазкур масаланинг ижобий жиҳатларини таъминлашга қаратилган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калим сўзлар: урбанизация; инфратузилма; давлат-хусусий шерикчилик; шаҳар аҳолиси; қишлоқ аҳолиси.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ УРБАНИЗАЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ: АНАЛИЗ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Зокиров Сайидфозил Сайидакбарович –
к.э.н., Руководитель группы Института прогнозирования
и макроэкономических исследований

Аннотация. В статье освещены исследования по процессу урбанизации, особенностям его развития. Рассмотрены развитие процессов урбанизации на основе специфики экономики страны. Также, разработаны предложения и рекомендации, направленные на обеспечение положительных аспектов процессов урбанизации.

Ключевые слова: урбанизация; инфраструктура; государственно-частное партнёрство; городское население; сельское население.

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE DEVELOPMENT OF URBANIZATION IN UZBEKISTAN: ANALYSIS AND PROPOSALS

Zokirov Sayidfozil Sayidakbarovich –
PhD., Group Leader of the Institute for
Forecasting and Macroeconomic Research

Annotation. The article highlights research on the process of urbanization, the features of its development. The development of urbanization processes based on the specifics of the country's economy is considered. Also, proposals and recommendations have been developed to ensure the positive aspects of urbanization processes.

Key words: urbanization; infrastructure; public private partnership; urban population; rural population.

Кириш. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси доирасида ҳудудлар, туманлар ва шаҳарларни комплекс ва мутаносиб ҳолда иқтисодий тараққий эттириш, ижтимоий соҳани ривожлантириш, арзон ва сифатли уй-жойлар барпо этиш, йўл-транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмаларни ҳар томонлама янада ривожлантириш ҳамда модернизация қилиш бўйича мақсадли дастурларни амалга ошириш соҳасида аниқ мақсадга йўналтирилган чора-тадбирлар кўзда тутилган[1]. Шунингдек, ушбу ислохотлар доирасида, шаҳарлар аҳолиси фаровонлигининг ўсиши ва барқарор ривожланишига етакловчи омил сифатида урбанизация жараёни тегишли даражада ҳам тадқиқ этиш лозим. Чунки, ижтимоий инфратузилмани ривожланиши мамлакатда урбанизация жараёнларини ривожлантиришга бевосита боғлиқдир.

Ҳозирги пайтда республика шаҳар аҳоли пунктларида 50,6 фоиз Ўзбекистон аҳолиси истиқомат қилади. БМТнинг Иқтисодий ва ижтимоий масалалар бўйича департаменти томонидан эълон қилинадиган дунё мамлакатларининг урбанизация даражаси рейтинги бўйича Ўзбекистон 127 ўринни эгаллаб турибди.

2012-2019 йилларда Ўзбекистон шаҳар аҳолиси 1,7 миллионга кўпайган (11,5 фоиз, қишлоқ жойларда 2,1 миллион киши ёки – 14,6%). Шаҳар аҳолиси ўсишининг асосий омиллари – аҳолининг табиий ҳаракати, миграция ҳамда маъмурий-худудий ўзгартиришларга асосланди.

Адабиётлар таҳлили. Урбанизация деганда, қишлоқлардан аҳолининг кўчиши туфайли шаҳарлар ўсиш жараёни, шунингдек, уларнинг мавқеи, шаҳарча турмуш тарзи ва шаҳар маданиятининг юксалишига қаратилган узлуксиз жараёни тушунамиз.

Албатта, қишлоқ аҳоли пунктлари аҳолисининг шаҳарларга кўчиши учун иш ўринларидан ташқари, яшаш шароитлари – уй-жой, ичимлик суви, электр энергияси ва газ таъминоти, оқава сув тизимлари, телекоммуникация инфратузилмаси ҳамда жамоат транспорти каби зарур қулайликлар яратилиши лозим[2]. Жумладан, амалга оширилган тадқиқотларни ифодалашича АҚШда транспорт инфратузилмасининг ривожланиши ишлаб чиқариш омиллари самардорлигини ортишига сабаб бўлган. Шуни ҳам алоҳида таъкидлаш лозимки. Аҳоли турмуш даражасининг ўзгариши ҳам ўз навбатида алоқа хизматлари, телекоммуникация инфратузилмасини ривожланишига олиб келган[3]. Юқоридагилар билан бирга амалга оширилган эмпирик тадқиқотларни ифодалашича[4], инфратузилма учун йўналтирилган капитал меҳнат унумдор-

лигини саноат тармоғида ўзгаришига ижобий таъсир этади. Шу билан бирга, муҳандислик инфратузилмаси ҳамда ижтимоий инфратузилма объектлари ҳам кишилар турмуш даражасига, шаҳарлар ривожланишига ўзининг ижобий боғлиқлигини ифодалаган[5].

Ҳар бир шаҳарни ривожлантиришда ва аҳолини етарли шаҳар қулайликлари билан таъминлашда муҳандислик инфратузилманинг ривожланганлик даражаси ва унинг сифатини янада ошириш урбанизация жараёнининг муҳим йўналишларидан биридир. Яъни, қатор тадқиқотларни ифодалашича[6], урбанизация жараёнининг ривожланиши мавжуд муҳит ва шарт-шароитга боғлиқ.

Шунингдек, бир қатор тадқиқотларда кўрсатилишича[7], агломерацияни ривожланиши натижасида аҳоли турмуш даражаси ортишига, янги иш ўринлари яратилишига ҳамда барқарорликни таъминланишига олиб келади.

Демак, юқоридаги олиб борилган тадқиқотларни умумлаштириш асосида мамлакатда урбанизацияни ривожлантиришда жорий вақтдаги ҳолатни таҳлил қилиш, олинган натижаларга мувофиқ муҳандислик ҳамда ижтимоий инфратузилмаларни кенгайтириш ва бунинг концептуал асосларини ишлаб чиқиш муҳим ҳисобланади.

Тадқиқот методологияси. Мазкур тадқиқот мақоласини тайёрлаш давомида ўзбекистон Республикасининг Давлат статистика қўмитаси маълумотларидан кенг фойдаланилган. Жумладан, аҳолининг сони, уларнинг географик тақсимланиши, шаҳар ва туманлар ҳамда улар сонининг ўзгариши баҳоланган. Шунингдек, урбанизация жараёнлари ривожланишининг ўзига хос жиҳатлари мамлакатимиз хусусиятларидан келиб чиқиб тизимлаштирилган. Омилли таҳлил жараёнида инфратузилма, унинг ижтимоий ҳамда муҳандислик турлари алоҳида тизимли равишда таҳлил этилган.

Тадқиқотни амалга оширишда анализ ва синтез, индукция ва дедукция, омилли ва статистик баҳолаш, қиёсий таҳлил ҳамда эксперт каби усуллардан кенг фойдаланилган. Айниқса, республика ва унинг вилоятларидаги урбанизация ривожланишини очиб беришда қиёсий ҳамда эксперт усуллар кенг қўлланилган. Ишда мантиқий, тизимли ва таркибий ёндашувлардан ҳам муаллиф кенг фойдаланган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида 120 та шаҳар (8 та йирик, 10 та катта, 22 та ўрта ва 80 та кичик шаҳар), 1067 та шаҳарчалар ҳамда 11 мингга яқин қишлоқ аҳоли пунктлари мавжуд. Ўзбекистон Республикаси шаҳар аҳолисининг (17,3 млн. киши) асосий қисми кичик ва

ўрта шаҳарлар ҳамда шаҳарчаларда истиқомат қилади.

Сўнгги йилларда уй-жойлар қурилиш кўлами сезиларли даражада ўсганига қарамай, аҳолини уй-жойга бўлган эҳтиёжини қондириш пастлигича қолмоқда. 2012 йилда шаҳар аҳоли пунктларида жон бошига ўртача уй-жой фонди 15 м²ни ташкил этган бўлса, мазкур кўрсаткич 2019 йилда 1 бандга ортиб, 16 м² ташкил этди. Шунингдек, турар уй-жойлар муҳандислик инфратузилмаси билан қониқарли даражада таъминланмаган ёки қайта таъмирлашни талаб этмоқда. Бугунги кунда шаҳар аҳолиси марказлашган сув билан 64 % га, табиий газ билан 50,6 % га, иссиқ сув – 25 % ва иссиқлик таъминоти билан – 20 % га таъминланган. 120 та шаҳардан фақатгина 79 таси оқава сув билан қамраб олинган.

Республика шаҳар ва шаҳарчалар ҳудудидаги автомобиль йўлларининг умумий узунлиги 21,2 минг км.ни ташкил этиб, уларнинг 59,0 фоизи, яъни 12,5 минг км қайта таъмирлашни талаб этади. Таъкидлаш жоизки, ҳар йили 1400 км шаҳар автомобиль йўлларини қуриш ва таъмирлаш бўйича ишлар олиб борилишига қарамадан, айрим шаҳарларда автомобиль йўлларининг ҳолати ҳанузгача ночор аҳволда. Бу эса йўлларни жорий ва капитал таъмирлаш ҳамда янги йўл қуриш учун молиявий ресурсларнинг етарли эмаслиги ҳамда йўл техник хизмат кўрсатиш корхоналарининг жиҳозланиш даражасининг пастлигидан далолат беради.

Шаҳар аҳолисининг кўпайиши, шаҳарларда фаолият юритаётган ижтимоий соҳа, жумладан соғлиқни сақлаш, мактабгача таълим ва мактаб таълими объектларига кўшимча юклама келтириб чиқармоқда. Шу билан бирга, тасдиқланган шаҳар бош режалари талабларига риоя қилинмаслик, бунда ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма объектларининг мавжуд эмаслиги, йирик корхоналарни барпо этишда унинг ижтимоий ва экологик оқибатларининг эътиборга олинмаслиги саноат ривожланишининг тизимли муаммоларидан ҳисобланмоқда.

Шаҳарларда чекланган ер ресурслари майдонларини бошқариш муаммоси долзарб бўлиб қолмоқда. Бундан ташқари, ер бозорининг шаклланиши, ер ресурсларидан самарали фойдаланиш ва бошқариш мақсадида ер муносабатларини тартибга солиш соҳасида мавжуд меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни қайта инвентаризациядан ўтказиш натижасида ерларни ягона мониторинг тизимини шакллантириш зарурати мавжуд.

Ҳудудларни ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштириш бўйича қабул қилинаётган чоралар шаҳарларнинг яшил ҳудудларини 30 % гача етказиш имконини берди. Минтақанинг иқлим

хусусиятлари сабабли ҳаво ҳароратини пасайтириш ва экологик жиҳатдан яхшилаш, шунингдек, шаҳарларнинг умумий ободонлаштирилганлик даражасини ошириш учун яшил ҳудудларнинг майдонини сақлаш муҳим вазифалардан бири бўлиб қолмоқда.

Ҳозирги пайтда Ўзбекистон Республикаси иқтисодий тарақиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги томонидан бевосита мазкур мақола муаллифи иштирокида “Ўзбекистон Республикасида 2030 йилгача урбанизацияни ривожлантириш Концепцияси” ҳамда унда белгиланган вазифаларни амалга ошириш бўйича «Йўл харитаси» лойиҳалари ишлаб чиқилди.

Республикада урбанизацияни ривожлантириш Концепциясининг мақсади – шаҳар аҳоли пунктларини ижтимоий ва иқтисодий жиҳатдан барқарор ўсишни таъминлаш, йўлдош-шаҳарлар ва агломерацияларни шакллантириш, меҳнат ва инвестиция ресурслари учун жозибадор бўладиган шаҳарларни комплекс ва тизимли ривожлантиришдир. Шаҳар аҳоли пунктларини ривожлантиришда урбанизациянинг устувор йўналишлари қуйидагилар:

урбанизацияни тартибга солиш соҳасида ягона давлат сиёсатини амалга оширишда илғор ривожланган давлатларнинг ижобий тажрибасини қўллаш;

шаҳар аҳоли пунктларидаги мавжуд салоҳиятни инобатга олган ҳолда ривожлантириш, йўлдош-шаҳарлар ва шаҳар агломерацияларини шакллантириш;

уй-жой кўрсаткичини аҳоли жон бошига 20 м² га етказиш;

инфратузилма ва жамоат хизматларидан аҳолининг тўлиқ фойдалана олишини таъминлаш;

аҳоли пунктларидаги ер ресурсларини самарали бошқариш ва ердан фойдаланишни такомиллаштириш;

шаҳар аҳоли пунктларида экологик барқарорлигини ошириш;

шаҳар инфратузилмаси билан таъминланган ҳолда қишлоқ аҳоли пунктлари рурбанизациясини тараққий эттириш.

Ушбу мақсадга эришиш ва уни амалда рўёбга чиқариш учун қуйидаги асосий вазифаларни амалга ошириш талаб этилади:

мамлакатда урбанизация даражасини 2030 йилгача 60 фоизга етказиш;

шаҳарларнинг бош режалари ва истиқболда бажарилиши режалаштирилган тадбирларни ишлаб чиқиш;

«ўзига тортувчи марказлар»ни яратиш мақсадида табиий ва ижтимоий-иқтисодий салоҳиятга эга шаҳарларни белгилаш;

йўлдош-шаҳарларни ривожлантириш натижасида асосий ядро-шаҳарга бўлган демогра-

фик юкни қисқартириш. Бунда, йўлдош-шаҳарларга бўлган ижтимоий, иқтисодий, маънавий ва маърифий эътиборни кучайтириш орқали маҳаллий аҳолининг шаҳарлар ичида ҳаракати эркинлигини таъминлаш, саноат ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш, янги иш ўринларини яратиш орқали аҳолининг турмуш даражасини яхшилаш бўйича чоралар кўриш;

шаҳарларни ривожлантиришда комплекс ва инклюзив ёндашувга ҳамда ривожланган давлатларда тан олинган моделларга асосланиб, муҳандислик, йўл-транспорт, ижтимоий-маиший инфратузилмаларидан шаҳар аҳолисининг барча қатламлари тўлиқ фойдаланишини таъминлаш;

марказлашган сув, канализация, ирригация, электр ва газ таъминоти ҳамда иссиқлик таъминоти ва телекоммуникация объектларини куриш, қайта таъмирлаш ва модернизация қилишда энергия тежамкор замонавий технологияларни жорий этиш;

аҳоли эҳтиёжларини қондириш учун ижтимоий, муҳандислик-коммуникация, йўл-транспорт инфратузилмаси ва жамоат жойларини таъминлаган ҳолда турар уй-жойлар куриш ҳамда ҳудуд реновацияси дастурларини амалга ошириш;

ҳудудларнинг мавжуд табиий ва иқтисодий ресурсларидан унумли фойдаланиш, бунда ҳудудлар ва тармоқларни ривожлантириш уйғунлигини таъминлаш мақсадида ишлаб чиқариш кучларини жойлаштириш;

миграцион жараёнларини тартибга солиш, ташқи меҳнат миграциясини қисқартириш;

ер ресурсларидан самарали фойдаланиш ва ер бозорини шакллантиришга қаратилган механизмларни такомиллаштириш, шунингдек, ер ресурсларидан оқилона фойдаланиш ва аҳоли пунктларининг архитектуравий кўринишини яхшилаш мақсадида курилишлар зичлигини таъминлаш ва уларнинг қаватлилигини ошириш;

маданий-тарихий ёдгорликларни сақлаш ва тиклашни таъминлаш, шаҳар аҳоли пунктларида жамоат жойларини яхшилаш.

Республикамиз шаҳарлари аҳолисининг 57,6 фоизи кўп қаватли уйларда истиқомат қилмоқда. Уй-жой майдонининг ижтимоий меъёри бир кишига 16 м² дан, ногиронлар учун эса 23 м² дан кам бўлмаслиги лозим. Шу билан бирга, айрим шаҳарлардаги ҳолат ушбу меъёрдан камлигича қолмоқда. Жумладан, бу кўрсаткич Андижонда – 9,4 м², Марғилонда – 11,2 м², Зарафшонда – 11,6 м², Самарқандда – 11,8 м², Хонободда – 12,9 м², Жиззахда – 10,9 м² ва Қўқонда – 14,2 м² ни ташкил этади.

Шаҳарларда арзон кўп квартирали ва қишлоқ жойларда янгиланган намунавий лойиҳалар бўйича арзон уй-жойлар белгиланган муддатларда куриб битказилмаган. Кўпгина жойларда эса шошма-шошарлик билан сифатсиз курилган, шунингдек, курилиш материалларидан белгиланган меъёрлар асосида фойдаланилмаслик ҳолатлари кузатилмоқда. Мазкур уй-жойлар атрофида зарур муҳандислик-коммуникация инфратузилмаси тўлиқ шаклланмагани ва ижтимоий объектларнинг барпо этилиши ҳам эътибордан четда қолмоқда.

Таъкидлаш жоизки, ижтимоий инфратузилма аҳолининг фаровонлигини ошириш, меҳнат шароити ва турмуш тарзини яхшилаш билан боғлиқ муҳим ижтимоий вазифаларни ҳал этувчи, жамият аъзоларининг эҳтиёжлари қондирилишини таъминлайди ва ҳудуднинг иқтисодий юксалиши учун шароит яратади.

Йиллар ўтган сайин уйларнинг таянч конструкцияларида физик эскириш ва емирилиши жараёни содир бўлиб, оқибатда уларнинг сейсмик ҳолати заифлашади. Бу каби ҳолатлар салбий оқибатларга, шу жумладан кўп квартирали уйларда истиқомат қилувчи фуқаролар ҳаётига жиддий ҳавф-хатарларга олиб келади. Жисмонан эскириши ёки емирилиш муддати уларнинг конструкциясига қараб ўртача 50 йилдан 100 йилгача бўлган муддатни ўз ичига олади.

Эскирган кўп квартирали уйларда яшаётган фуқароларнинг ҳавфсизлигини таъминлаш ва уларга яшаш учун етарли бўлган шарт-шароитларини яратиш мақсадида уй-жой фонди реновацияси дастурини амалга ошириш лозим. Бунда, илғор мамлакатларнинг тажрибасини инобатга олиб, курилиш, санитария меъёр ва қоидаларига риоя қилиш, уй-жой шароитларини яхшилаш, яқин атрофдаги курилишлар архитектура услуби билан уйғунликда иншоотнинг ташқи кўринишини ўзгартириш ёки ҳудуд реновацияси каби тадбирларни амалга ошириш лозим.

Шаҳар аҳоли пунктларининг уй-жой фонди ва муҳандислик инфратузилмасини ривожлантириш учун қуйидагиларни амалга ошириш лозим:

турар-жой комплексларини куришда оқва сув объектларини ичимлик суви таъминоти объектлари билан биргаликда лойиҳалаштириш, куриш ҳамда қайта таъмирлаш тизимини йўлга қўйиш;

оқва сув билан таъминлаш даражасини босқичма-босқич ошириб бориш тадбирларини белгилаш;

аҳолини марказлашган ва сифатли ичимлик суви билан тўлиқ таъминлаш;

фаолияти сув таъминоти ва оқва сув билан боғлиқ бўлган корхоналарни давлат-

хусусий шериклик шартлари асосида бошқариш ҳамда улардан фойдаланиш соҳасида хорижий тажрибани жорий қилиш;

муҳандислик-коммуникация тизимларини тўлиқ ер остига ўтказиш;

барча коммунал хизмат турларининг хизмат кўрсатиш ва назорат тизимини тўлиқ электрон бошқариш механизмини яратиш;

кўп қаватли уйлар қурилиши режалаштирилишида 1 та квартиранинг ўртача майдонини белгилашда уй-жой майдонининг ижтимоий нормаси, 1 та квартирага тўғри келувчи ўртача аҳоли сони ҳамда аҳоли сонининг кўпайишини ҳисобга олиш механизмини қўллаш;

йирик шаҳарларнинг электр энергияга бўлган талаби ўсиб бораётганини инobatга олиб, ресурстежамкор технологияларни кенг жорий этиш, муқобил ва қайта тикланадиган энергияни шакллантириш бўйича лойиҳаларни ишлаб чиқиш.

Ижтимоий инфратузилмада барча унсурлар ўзаро боғлангани сабабли, улардан бирининг ривожланишдан ортда қолиши бошқаларидан самарасиз фойдаланилишига сабаб бўлади. Шу боис, ижтимоий инфратузилманинг комплекс ривожланишини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Шаҳар инфратузилмасини ривожлантиришни режалаштиришда шаҳар аҳолисини ижтимоий-маиший, шу жумладан мактабгача таълим ва соғлиқни сақлаш муассасалари, умумтаълим мактаблари, ижтимоий ва маданий жамоат объектлари ва транспорт хизматлари билан қамровини ошириш лозим.

Йўл-транспорт инфратузилмани қуриш, модернизация қилиш ва ривожлантириш шаҳарлар тараққиётининг асосий унсурларидан биридир. Автомобиль йўллари мамлакат иқтисодиётида жуда муҳим аҳамият касб этади. Бугунги кунда барча ташилаётган юкларнинг деярли 82 фоизи ва йўловчиларнинг 95 фоизидан ортиғи автомобиль транспорти ҳиссасига тўғри келади. Шунингдек, сўнгги йилларда республикада ушбу тармоқнинг жадал ривожланиши, якка тартибдаги ва жамоат транспортдан фойдаланишнинг ортиши кузатилмоқда.

Автомобиллаштириш даражаси ортишининг шаҳарлар иқтисодиётига салбий таъсири – йўлнинг ўтказиш имкониятларини кескин камайиши, ёқилғи сарфини ошиши, зарарли моддалар чиқишининг кўпайиши, шовқиннинг ортиши, йўл қопламаларининг эскиришида намоён бўлмоқда.

Шаҳар кўчаларини қуриш, реконструкция қилиш, таъмирлаш ва сақлаш ишлари маҳаллий бюджет томонидан молиялаштирилмоқда. Йўл қурилиши ишларини фақат ажратилган бюджет маблағлари ҳисобидан молиялаштириш йўл

тармоғини тиклаш билан боғлиқ муаммоларни ҳал эта олмайди. Халқаро тажриба автомобиль йўлларига хусусий инвестициялар ҳажми ортиб бораётганини кўрсатмоқда. Кўплаб мамлакатлар давлат-хусусий шерикчилик механизмларидан фойдаланиш орқали хусусий сектор маблағларини жалб этмоқда. Шунингдек, республикада шаҳар аҳолисининг кўпайиши жамоат транспорти хизматларига бўлган талабни оширмоқда. Шаҳар аҳоли пунктларида транспорт инфратузилмасини ривожлантириш учун қуйидагилар амалга оширилиши зарур:

шаҳарларда йўлларни қуриш, таъмирлаш ва улардан фойдаланишда хусусий секторни кенг иштирокини таъминлаш;

йўл қурилиши ишларини молиялаштириш манбаларини кенгайтириш;

давлат-хусусий шерикчилик асосида пулли хизмат асосида йўлларни қуриш;

автомобил йўлларида таъмирлаш-қурилиш ишларини бажарувчи пудратчиларга, шу жумладан хусусий тадбиркорлик субъектларига шаҳар йўлларини эксплуатацияси ва техник хизмат кўрсатиш вазифаларини камида 3 йил давомида ўтказиш амалиётини жорий этиш;

жамоат транспортлари оқимини бошқариш ва оптималлаштириш ечимларини, шу жумладан “ақлли транспорт” технологияларини жорий этиш;

автотранспорт воситалари учун тўхташ жойларини самарали тартибда белгилаш ва транспорт йўллари сифатини мониторинг қилишнинг замонавий усулларини жорий этиш;

транспорт воситаларининг атроф-муҳитга экологик таъсирини камайитиришга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш.

Шаҳарларда саноат салоҳияти нисбатан юқори даражада ривожланганлиги билан ажралиб туради. Ушбу ҳолатга асосан инфратузилманинг ривожланганлиги, экспортбоп ишлаб чиқариш қувватларнинг, инвестицион ресурсларнинг жамланиши ҳамда юқори малакали мутахассислар ва ишчи кучи концентрацияси каби омиллар сабаб бўлмоқда. Ривожланган давлатларда ишлаб чиқарувчи кучларни асосан кичик ва ўрта шаҳарларда жойлаштиришни рағбатлантириш, йирик урбанистик марказларда эса янги саноат корхоналари қурилишини чеклаш бўйича қонуний меъёрлар қабул қилинган. Республиканинг Навоий, Ширин, Олмалиқ, Бекобод, Оҳангарон, Чирчиқ, Нукус, Фарғона, Нурафшон, Ангрен, Жиззах, Урганч, Янгийўл, Самарқанд, Қувасой, Андижон, Гулистон, Қўқон ва Тошкент шаҳарларида юқори саноат салоҳияти шаклланган.

Бугунги кунда ишлаб чиқариш қувватларидан етарли даражада фойдаланмаслик, машина ва ускуналарнинг техник жиҳатдан эскири-

ши ва шаҳарларда хомашё етишмаслиги муаммолари кузатилмоқда. Шаҳар аҳоли пунктларининг тасдиқланган бош режалари талабларига тўлиқ риоя қилинмаслик, бунда йирик корхоналарни жойлаштиришда, талаб ва таклиф омилларини, ижтимоий ва экологик оқибатларни эътиборга олмаслик, ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилманинг асоссиз жойлаштирилиши саноат ривожланишининг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади.

Ишлаб чиқариш кучларини шаҳар аҳоли пунктларида жойлаштирилишида қуйидаги вазифаларни амалга ошириш лозим:

худудларда инвестиция ва инфратузилма лойиҳаларини комплекс амалга ошириш, бунда ишлаб чиқариш объектларини жойлаштиришда муҳандислик-коммуникация инфратузилма объектлари билан таъминлаш чораларини кўриш;

ички ва ташқи бозорда кенг талабга эга бўлган машинасозлик ва енгил саноатнинг юқори технологияли маҳсулотлари ишлаб чиқариш салоҳиятини ошириш, шу жумладан маҳаллийлаштирилган ишлаб чиқаришни ташкил этиш;

ишлаб чиқариш қувватларини ошириш ва қўшилган қиймат улуши юқори бўлган истеъмол товарларини кенгайтириш, уларнинг жаҳон бозорларига кенг кириб бориши ҳамда импорт товарлар ўрнини босишини таъминлаш;

ресурсларни тежаш ва самарасиз корхоналарни қайта қуришни рағбатлантириш чоратадбирлари асосида, шу жумладан модернизациялаш орқали рақобатбардош саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш;

зарур муҳандислик ва ижтимоий инфратузилма билан таъминланган ихтисослаштирилган худудларда янги технологияларни ривожлантириш, технопарклар, саноат зоналари ва кластерларни шакллантириш учун инвестиция жамлаш;

саноат, қурилиш ва хизматлар соҳасида иш жойларини ташкил қилиш ҳамда фуқаролар бандлигини таъминлаш.

Шаҳарсозлик тараққиётининг устувор йўналиши саноат корхоналарини самарали жойлаштириш ва янги юқори технологияли иш ўринлари яратишдан иборатдир.

Йўлдош-шаҳарларни ривожлантириш натижасида асосий шаҳарда вужудга келаётган ижтимоий, иқтисодий, муҳандислик инфратузилма ҳамда демографик юкни қисқартириш назарда тутилади, йўлдош-шаҳарларга бўлган ижтимоий, иқтисодий, маънавий ва маърифий эътиборни кучайтириш орқали маҳаллий аҳолининг шаҳарлар ичида ҳаракати эркинлиги таъминланади.

Йўлдош-шаҳарлар қуйидаги мезонлар асосида аниқланади:

асосий шаҳар ва йўлдош-шаҳарлар орасидаги масофа 30 км дан ошмаслиги;

асосий шаҳар ва йўлдош-шаҳарлар ўртасида ривожланган ва ўзаро қатнови вақти 60 дақиқадан ошмаган транспорт алоқалар;

йўлдош-шаҳар асосий шаҳарнинг инфратузилмасидан фойдаланиш имконияти мавжудлиги, бу ўз навбатида ички миграциясини вужудга келишини таъминлайди.

Ядро шаҳар ва йўлдош-шаҳарлар ўртасидаги икки томонлама алоқаларнинг ривожланиши, яъни йўл-транспорт, инфратузилма, ижтимоий, маданий ва бошқа имкониятларнинг яратилиши оқибатида ушбу икки шаҳар аҳоли пунктлар ўртасидаги чегараларнинг кескин қисқаришига ва агломерациянинг шаклланишига, пунктлараро худудларни янада ривожланишига туртки беради.

Агломерациянинг ривожланишида йўлдош-шаҳарда қўшимча яратилган иш жойларнинг мавжудлиги ҳамда яшаш шароитларининг яхшиланиши сабабли, асосий шаҳардан йўлдош-шаҳарга ички миграциянинг ривожланишига ва аҳоли сонининг ўсишига олиб келади.

Концепцияни амалга оширишда Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, тегишли вазирлик ва идоралар, лойиҳалаш илмий тадқиқотлар институтлари иштирок этадилар ва халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлик қилинади.

Хулоса ва таклифлар. Ўзбекистон Республикасида 2030 йилгача урбанизацияни ривожлантириш концепциясида белгиланган вазифаларни амалга ошириш бўйича «Йўл харитаси»да белгиланган вазифаларнинг амалга оширилиши юзасидан Концепциянинг сифатли ва самарали бажарилишини назорат қилишнинг қуйидаги тизими йўлга қўйилиши лозим:

мунтазам мониторинг олиб бориб, чоратадбирлар сифатли ва ўз вақтида ижро этилиши бўйича таклиф ва тавсияларни тегишли вазирлик ва идораларга киритиб боради;

доимий равишда аниқ кўрсаткичлар ва эришилган натижалар акс эттирилган батафсил ахборотни ўз веб-сайтида жойлаштириб боради;

ҳар чоракда Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига умумлаштирилган маълумотни киритиб боради;

Концепциянинг тўлиқ ва тизимли амалга оширилиши семинарлар, конференциялар ва бошқа тадбирлар доирасида оммавий ахборот воситаларида кенг ёритиб борилади.

Шунингдек, урбанизация йўналишида Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган чоратадбирлар ҳамда уларнинг натижалари тўғрисида жамоатчилик ҳамда халқаро ҳам-

жамият тизимли равишда хабардор қилиб борилади.

Концепциянинг барча чора-тадбирлари Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети маблағлари ҳисобидан молиялаштирилади. Шу билан бирга, ҳамкорлик доирасида халқаро ташкилотлар ва молия институтларининг маблағлари, грантлари ҳамда қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа маблағлар ҳам жалб қилиниши мумкин.

Концепция доирасида белгиланган вазифаларни амалга ошириш орқали қуйидаги натижаларга эришиш назарда тутилади:

урбанизация бўйича халқаро стандартларни қонунчилик амалиётига имплементация қилишнинг самарадорлиги ошади ҳамда миллий қонунчилик такомиллаштирилади;

шаҳар аҳолисининг сони ва у ердаги мавжуд инфратузилма, уй-жой, иш ўринлар сонини

кўпайтириш, шаҳарнинг умумий қиёфасини яхшилаш билан бир қаторда қўплаб ижтимоий ва иқтисодий муаммоларни келиб чиқишни олди олинади;

ишсизлик, уй-жой танқислиги, таълим ва соғлиқни сақлаш муассасалари етишмаслигининг олдини олиш орқали мазкур ҳудудларда урбанизация жараёнларини тартибга солишга асосий эътибор қаратилади;

урбанизация ва шаҳарсозлик йўналишида қонун ҳужжатларидаги камчиликлар бартараф этилади, халқаро ташкилотларнинг урбанизация соҳасидаги тавсияларини бажариш самарадорлиги оширилади;

халқаро ва минтақавий тузилмалар билан ҳамкорликни янги босқичга кўтариш орқали мамлакатнинг урбанизация бўйича халқаро рейтинглар ва индекслар бўйича кўрсаткичлари яхшиланади.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сон Фармони.*
2. *Швецов А.Н. Поляризация урбанистического пространства: особенности российского процесса в контексте мировых тенденций // Регионалистика. Т. 4. № 5. С. 22-24.*
3. *Коломак Е.А. Инфраструктура: влияние на экономический рост и пространственные экстерналии // <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/qy14jl3ufe/direct/91021782.pdf>*
4. *Morrison C.J., Schwartz A.E. State Infrastructure and Productive Performance // American Economic Review. 1996. 86. P. 1095-1111.*
5. *Moreno R, Lopez-Bazo E. Returns to Local and Transport Infrastructure under Regional Spillovers // International Regional Science Review. 2007. 30. P. 47-71*
6. *Моргунов Е.В., Мамаев С.М. Развитие городов через призму качества жизни населения // Вестник Томского государственного университета. Экономика. 2017. № 38. С. 26-42.*
7. *Кожевников С. А. Агломерационные процессы на Европейском Севере России: опыт Вологодской области // Регионология. Том 26 б №4, 2018. С. 718-741.*